

Tim GERDIN

Kontekst v arhitekturni teoriji

Pojem *kontekst*, kot ga v arhitekturni teoriji poznamo danes, se je v različnih oblikah začel pojavljati v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni na stari in novi celini kot odziv na takrat že večinoma splošno uveljavljen funkcionalistični pristop, ki je izviral iz upora proti konvencijam historicizma z začetka dvajsetega stoletja. Pojem je bil sočasno drugi dejavnik modernizma in prvi večji odmik od modernizma, saj je nastal kot ena prvih kritik njegovih načel (Košir, 2007: 329) ter se je pozneje začel splošno uporabljati v besedišču med vzponom postmodernizma. Skrajni in burni preobrati v razmišljanju o arhitekturi v dvajsetem stoletju so poskrbeli, da ni minilo predolgo, preden je kontekstu (ter podobnima in od njega skoraj neločljivima pojmom *zgodovini* in *kontinuiteti*) naklonjeno razpoloženje spet zanihalo v škodo. Obstoječe prostorsko-zgodovinske okoliščine kot predmet zanimanja so tako v poznih osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja postopoma izgubile svoje mesto v arhitekturnih teoretičnih razpravah. Kontekst in kontekstualizem v enaindvajsetem stoletju (še) nista stopila v središče zanimanja, čeprav se že pojavljajo zametki novega preobrata v obliki novega kontekstualizma^[1] ter ponovnem vzpostavljanju vezi z zgodovino in tradicijo. Pojem tokrat v duhu časa išče svoje mesto v trajnostnih načelih v razvoju, upravljanju in varstvu prostora ter se poskuša umestiti med odgovore na učinke podnebnih sprememb. Zato se lahko vprašamo, kakšno vsebino bi moral zajeti pojem, da bi postal primeren za naš čas.

Za razumevanje širšega konteksta prvega razhajanja od modernističnega modela moramo razumeti tudi navidezen presek med njim, tradicionalizmom in historicizmom poznega devetnajstega stoletja. Modernistični idejni nosilci in skupine so v prvih desetletjih dvajsetega stoletja začeli oblikovati različne odgovore na pretirano pomembnost zgodovine (Forty, 2004: 196–205). Skrajni odmik od prejšnjega ustroja lahko zato razumemo kot pričakovan, toda kljub temu buren odziv na pretirano togo akademsko okolje tistega časa. Ne gre torej toliko za presek, temveč bolj za nenaden odmik oziroma razvoj, ki pa ga vendarle lahko dojemamo kot zvezno posledico zgodovinskih okoliščin. Številni podpisani pod deklaracijo na prvem mednarodnem kongresu moderne arhitekture (CIAM) leta 1928 so bili močno nenaklonjeni historicizmu, kot ga je takrat in čez trideset let kritiziral Nikolaus Pevsner^[2]. Drugače pa bi lahko rekli za italijanske racionaliste, ki so med obema svetovnima vojnama razvili modernistično arhitekturo, ki je v nasprotju s tisto v angleško govorečem svetu uporabljala tradicionalne oblike. Italijanske zgodovinske okoliščine in tankočutnost arhitekturnih mislecev so bile kot nalašč tam, da sta se po drugi svetovni vojni prav v Italiji pojavili težnja in potreba po ponovni uporabi in razvoju pojmov *kontinuiteta* (ita. *continuità*) *zgodovina* in ne nazadnje *kontekst* ali italijansko *preesistenze ambientali* oziroma *ambiente* (v dobesednem prevodu *okoljske predhodnosti* ali prenešeno *obstoječe okoliščine*).

Prvi jih je med urednikovanjem arhitekturne revije *Casabella* v petdesetih in šestdesetih letih dvajsetega stoletja v ospredje postavil britanski arhitekt pisatelj in profesor Ernesto Nathan Rogers, ki se je rodil v Trstu tik pred prvo svetovno vojno in še pod avstro-ogrsko oblastjo (Forty, 2004: 132–135). Reviji je med tem obdobjem dodal besedo *continuità*, da je postala *Casabella Continuità*. Idejo je izražal tudi naslov njegovega prvega prispevka, v katerem je problematiziral modernistični formalizem in po njegovem mnenju nezadostno upoštevanje zgodovine. Njegov odgovor na funkcionalistični purizem je bil razvoj kontekstualne arhitekture, ki bi se zavedala zgodovinskih okoliščin in nase prevzela odgovornost do tradicije. Želel je, da arhitektura izraža značaj svojega naravnega in zgodovinskega okolja, ne da bi posnemala oblike iz preteklosti. Namesto pojma kontekst je uporabil izraza *preesistenze ambientali* ali *ambiente*, ki se nanašata na zgodovinski in naravni značaj ter tudi na slikovitost grajenega okolja. Rogers ni zagovarjal obujanja zgodovinskih slogov, je pa prilagajal nabor arhitekturnih oblik glede na okolico, kot je razvidno iz njegovega najprepoznavnejšega dela Stolp Velasca (ita. *Torre Velasca*). Stolp je bil leta 1958 zgrajen v Milanu, njegova oblika pa spominja na enega od stolpov bližnjega gradu Sforzesco in druge gradove, zgrajene v enaki tradiciji (Daglioglu, 2015: 273). Skupni spomin in kontinuiteta z zgodovinskimi oblikami sta bila ključni sestavini pojma *ambiente*, ki se je zato spojil z zgodovino. Med drugimi ga je za to povezavo močno navdihnil tudi

pisatelj angleške moderne in Nobelov nagrajenec za literaturo Thomas Stearns Eliot z esejem *Tradition and the Individual Talent* (1920: 43–53). Njegovo razmišljanje o *zdajšnjosti preteklosti*, tj. živeti v okoliščinah, ki so posledica zgodovine, je v reviji Casabella Continuità poskušal prenesti na področje arhitekture, ki je postala oder za razpravo o pojmu *ambiente*.

V reviji so objavljali številni avtorji, danes pa izstopata Vittorio Gregotti in idejni vodja gibanja La Tendenza Aldo Rossi, ki sta pozneje na podlagi svojih prispevkov izdala več del. Prvi je svoje razmišljanje sprva zbral v delu *Ozemlje arhitekture* (ita. *Il territorio dell'architettura*), kjer je eden od vzrokov za krizo arhitekture nepriznavanje *obstojećih okoliščin* kot sestavnega dela arhitekture (Vujičić, 2015). Pozneje je misli povzel v delu *V arhitekturi* (ita. *Dentro l'architettura*, ang. *Inside Architecture*), kjer je pojem kritiziral ter več poglavij namenil načinu njegove uporabe v arhitekturni in urbanistični praksi (Gregotti, 1996). Primer, ki uteleša njegovo pisanje, je kompleks univerze Bicocca iz leta 1985. Čeprav je Gregotti pozneje postal urednik *Casabella Continuità*, je bolj znano in zato za razvoj pojma kontekst v mednarodnem okolju vplivnejše v angleščino prevedeno delo *Arhitektura mesta* (ita. *L'architettura della città*, ang. *The architecture of the city*) (Rossi, 1984).

Arhitekt Peter Eisenman, eden od dveh urednikov prvega angleškega prevoda Rossijevega dela iz leta 1984, v njem pojasni nastanek dela in ga umesti na področje italijanske arhitekturne teorije. Osvetli njegovo pot iz zbirke zapisov do prve izdaje knjige v letu 1966, potem druge izdaje v letu 1970 ter prvih prevodov v španski, nemški in portugalski jezik in končno do angleškega prevoda iz leta 1978, ki ga razloži kot skupen znanj, ki so se med časom zbrala in izpopolnila (Eisenman, 1984: 6–7). Ta podrobnost je pomembna, saj so skupaj

Slika 1: Stolp Velasca v Milanu (foto: CEphoto, Uwe Aranas)

Slika 2: Grad Sforzesco v Milanu (foto: Jakub Hałun)

s prevajalcem Lawrenceom Venutijem, Kennethom Framptonom in drugimi uredniki odgovorni za nejasno spajanje razprave o kontekstu (mednarodnega) angleško govorečega in italijanskega sveta, ki je nastala v sledečih letih. Ko je Rossi primerjal željo pretiranega ohranjanja konteksta z mrtvimi mesti, ki spominjajo na balzamirana trupla, okamenela v času, ko je opredelil pojem *območje študije* (ang. *study area*) ter v kontekstu zajel politične in družbene vplive, kar je pojasnil z Demangeonovimi zapisi o hiši, in ko je bil kritičen do iluzornih rekonstrukcij predelov mest v zgodovinskih slogih, ki narekujejo obliko, volumen, detajle in mesta spreminjajo v muzeje pod krinko ohranjanja konteksta, je dosledno uporabljal besedo *ambiente* in ne izraza kontekst. Delo je namreč deloma ugovor in nadgradnja opredelitve izraza *ambiente*, kot ga je v svojih besedilih utemeljil Rogers. Rossi je poudarjal in natančneje opredelil pomen *kolektivnega spomina*, ki mu je pripisal širšo družbeno noto in ne povezave s tradicijo, kakor je pojem razlagal Rogers (Sabini, 2021: 130–131). Prav tako je poudaril razliko med *urbanim artefaktom* in *monumentom* (*spomenikom*), pogosto v razmerju do *tipologije* in *morfologije* (Košir, 2004). V nasprotju z Rogersom je strogo ločil *lokus* od konteksta. Menil je, da kontekst ni zapečateno stvarno stanje mesta, temveč odnos med lokusom (*krajem*) in urbanim artefaktom.

Na drugi strani Atlantika se je kontekst razvil v drugačni obliki. Prvič se je pojavil v knjigi avstrijsko-ameriškega matematika in arhitekta Christopherja Alexandra (1973) *Zabeležke o sintezi oblike* (ang. *Notes on the synthesis of form*), ki je prvič izšla leta 1964, v zadnjem letu Rogersovega urednikovanja pri reviji *Casabella*. Alexander uporablja izraz v povezavi s pojmom *diagram*, ki ga v poznejših delih zamenja z danes bolj znanim izrazom *pattern*. V slovenščini bi ga lahko poimenovali *vzorec*, z upoštevanjem sobesedila pa

Slika 3: Univerza Bicocca v Milanu (foto: Facquis)

ga lahko razumemo tudi kot *podoba*, *šablona*, *shema* ali *metoda*. Čeprav je v sledečem besedilu uporabljen prvi prevod, so drugi pomembni za jasnejše razumevanje njegovega pristopa. Kajti če je severnoitalijanska šola arhitekturnih teoretikov sprva še ohranjala vez z modernističnimi načeli, se je Alexander od funkcionalizma odločno poslovil že v prvi povedi prvega dela svoje knjige: »Temeljni predmet oblikovanja je oblika (ang. »*The ultimate object of design is form.*«).« (Alexander, 1973: 15) S pojmom vzorec je označil odnos med kontekstom in obliko, ki ju je razumel kot pragmatično dvojico. Prvi naj bi nastopal kot problem, ki ga sestavljajo sestavine iz fizičnega okolja, kot so vreme, podnebje, oblikovanost površja in človekova potreba po novih stavbah. Druga naj bi bila pravilna rešitev problema. Pomembna ideja, ki povezuje dvojico, je *shema sil* (ang. *diagram of forces*), ki je celovit opis konteksta in posledično tudi posreden opis oblike. Cilj dobrega sobivanja problema in rešitve s čim manjšim trenjem je poimenoval *ustreznost* (ang. *fitness*) in *pravilnost* (ang. *rightness*). Alexandrovo razmišljanje izvira iz človeške izkušnje, ki jo pogujejo značilnosti njegovega telesa, kot so velikost telesa in oblikovanost udov, kar razloži s primerom oblike čajnika (Alexander, 1973: 101). Njegov temelj opredeljevanja pojma vzorec, ki ga v uvodu v sedmem ponatisu izlušči kot

najpomembnejšega v knjigi, je izrazito naravosloven, navaja tudi dela gestaltpsihologije. Postopek od problema do rešitve ponazori s shemo različnih stopenj abstrakcije, v prilogah predstavi razčlenjevanje in definiranje vzorcev s teorijo množic ter različnimi matematičnimi enačbami in načeli logike. Pozneje sicer prizna, da je tak pristop nezadosten pri opisovanju močno prezapletene celote, ki ima več lastnosti kot posamezni gradniki. V poznejšem delu *Brezčasni način gradnje* (ang. *The timeless way of building*) iz leta 1979 je matematično plat utemeljevanja verjetno zato omilil in pojasnil empiričen način odkrivanja različnih vzorcev, ki jih je v drugem delu *Govorica vzorcev* (ang. *A pattern language*) iz leta 1977 zbral kar 253. Način odkrivanja bi lahko označili kot katalogiranje od spodaj navzgor, saj je do vsakega prišel empirično z opazovanjem, brez opredelitve krovnega jezika, ki bi narekoval določen slog. Sočasno pa je tem odkritjem pripisoval mero absolutnosti. Zapisal je: »Vzorec je odkritje v tem smislu, da gre za odkritje odnosa med kontekstom, silami in razmerji v prostoru, ki velja dokončno« (ang. »*A pattern is a discovery in the sense that it is a discovery of a relationship between context, forces, and relationships in space, which holds absolutely.*«).« (Alexander, 1979: 259) Kot primer opazovalnega pristopa razvrščanja izstopa kazalo, v katerem je 253 vzorcev razdeljenih v

tri tipe razredov: v različne bolj zapletene razrede, tiste, ki jih lahko ustvarja posameznik ali manjša skupina ljudi, in strukturne razrede.

Skupaj naj bi vsi ti vzorci tvorili jezik, ki se ob njihovi uspešni uporabi brezhibno prilagaja kontekstu. Kot primer razlikovanja Alexandrovega pristopa od pojma ambiente lahko štejemo vzorca, ki ju je oštevilčil kot 21 in 96. Prvi se nanaša na višino stavb, drugi pa na določanje površine nadstropij glede na višino stavbe. Vsaj po teh dveh vzorcih Rogersovo delo Stolp Velasca izrazito odstopa od Alexandrovega razumevanja konteksta. Če za primer vzamemo vsa glavna dela slednjega, kot sta kampus srednje šole Higashino in zatočišče za brezdomce Julian Street Inn v Kaliforniji (obe končani v 1989), zanje velja očitno posnemanje zgodovine in tradicije, toda posredno, z navezavo na izziv, ki ga zastavi kontekst. Rezultatom Rogersa in Alexandra je skupna uporaba jezika, ki uporablja tradicionalne elemente ljudskega stavbarstva ali zgodovinskih slogov. V Rogersovih je ta jezik še vedno modernističen in posreden, medtem ko je za arhitekturo drugega značilna bolj odkrita in postmodernistična govorica.

Drugačno mišljenje o kontekstu je razvil Colin Rowe na vzhodnem koncu Združenih držav Amerike. Od vseh do zdaj omenjenih teoretikov je najočitneje nasprotoval modernistični prevzetosti nad posamičnimi ali avtorskimi stvaritvami v mestnem tkivu. Menil je, da so enotne vizije urejanja mesta tiste, ki kratijo in posplošijo družbenokulturno življenje. Kot glavna oseba kontekstualizma je bil kritičen do modernistične urbanistične in arhitekturne teorije in eden prvih, ki je odprto izražal mnenje o neskladju modernističnih stavb z obstoječimi urbanističnimi oblikami. V delu *Arhitektura dobrih namenov* (ang. *The architecture of good intentions*) je zapisal: »Vodilne predpostavke modernistične arhitekture nimajo smisla (ang. »*The leading propositions of modern architec-*

Slika 4: Stavbe srednje šole Higashino (foto: arhiv srednje šole Higashino)

ture make no sense.«)» (Rowe, 1994: 45) Kot Alexander se je tudi Rowe nanašal na ideje gestaltpsihologije, ki jih v svojih delih utelešal s črno-belimi grafikami oziroma z risbo *poché*, ki prikazuje volumsko prazne žepe, ki jih opredeljuje stavbno ali mestno tkivo (Rowe in Koetter, 1993: 78; Košir, 2006: 136). Z njimi je analiziral prostorske odnose v mestu, ki je nastalo v množici različnih preteklih mišljenj in družbenih ureditev ter posledično raznolikih pristopov arhitekture. Najprej so grafike služile raziskovanju odnosa med odtisom stavbe in prostorom v različnih merilih. Na ravni mesta naj bi se različna razmišljanja o oblikovanju urbanega prostora in arhitekture pojavljala kot kolažirani predmeti. Beseda, s katero zajema postopek nalaganja teh slojev, ki skupaj gradijo celoto (mesto) z več ali različnimi lastnostmi, kot si jih lastijo sami, je *brikolaž*. Kar zajema izraz, naj bi bila možnost preproste razčlenbe enega predmeta od drugega. Rowe in Robert Slutzky (1997) tako lastnost razvijeta v spisu *Transparency: Literal and phenomenal* in jo poimenujeta *prozornost* (ang. *transparency*). Omogočala naj bi razvidnost več vplivov in predvsem zgradbe nekega predmeta (arhitekture, slike). Če pojem preslikamo na raven mesta, bi bilo prozorno arhitekturno

oblikovanje tisto, ki ne zakriva konteksta in ne oteži njegovega branja. V nasprotju naj bi *motno*, *neprozorno* ali *netransparentno* oblikovanje tisto, ki želi nastopati ločeno od *konteksta* in povziti berljivost zgodovine. Zanimivo je dejstvo, da se slednja beseda v njegovih najbolj znanih besedilih, ki jih je med svojim delovanjem objavljala neredno, pojavi le redko, čeprav ga imamo za glavnega utemeljitelja kontekstualizma. Če na mestotvorni ravni kontekst raziskuje z risbo *poché*, to na ravni arhitekture počne z opazovanjem prilagajanja idealnih tipov v prostoru. Forty izpostavlja Rowov ljubi primer ohranjanja baročnega oblikovalskega jezika med prilagajanjem idealnega tipa razkošne francoske meščanske hiše (fra. *hôtel particulier*) Hôtel de Beauvais v Parizu na neobičajni obliki parcele (Forty, 2004: 134–135). Rowe je s sodelavci poskušal biti vsevključujoč v svojem transparentnem kontekstu. V njem je želel pustiti prostor zgodovinskim utopijam v obliki polnega z žepi praznine in modernistični utopiji otokov polnega v praznem (Forty, 2004: 134; Rowe in Koetter, 1993: 78). Rowovo najvidnejše delo, ki ga je napisal v soavtorstvu s Fredom Koetterjem, *Kolažno mesto* (ang. *Collage city*) je izšlo leta 1978, torej v istem letu, ko je izšel prvi angleški prevod Ros-

sijeve *Arhitecture mesta*. To leto lahko označimo kot začetek spajanja italijanskega in ameriškega razumevanja pojma kontekst. Kmalu po tem pa so se o njem začeli pojavljati prvi pomisleki.

Eno prvih nasprotovanj se je pokazalo že čez dve leti na prvem beneškem arhitekturnem bienalu *La presenza del passato* v duhu postmodernizma, poimenovanim *La Strada Novissima*.^[3] Šlo je za pročelje, ki ga je zasnoval Rem Koolhaas s sodelavci iz Urada za metropolitansko arhitekturo (ang. *Office for Metropolitan Architecture*). Od skoraj vseh drugih se je ločilo po tem, da se ni sklicevalo na zgodovinske oblike, ki so bile med postmodernizmom močno povezane s kontekstom (Ayyüce, 2015). V desetletju po bienalu se je povsod močno uveljavil postmodernizem, tudi v Sloveniji.^[4] Zato so morali pomisleki dekonstruktivistov o smiselnosti konteksta počakati, da se je nihalo začelo vračati v njihovo stran. Kljub temu ni dvoma, da je bilo to obdobje turbulentno in polno različnih mnenj, kar ponazarja pogovor med Christopherjem Alexandrom in Petrom Eisenmanom iz leta 1982 (Hovsepyan, 2024). Prvi je zagovarjal, da je bistvo arhitekture harmonija, ki temelji na človeškem izkustvu prostora, medtem ko je slednji arhitekturo razlagal kot intelektualni konstrukt, ki lahko uvaja disharmonijo, ki vzbuja tudi negativna občutja.

V Eisenmanovo skupino spada tudi Rem Koolhaas, ki leta 1995 izdal zapise iz svojih dnevnikov v obsežnem delu *S, M, L, XL*. Za kontekst je najbolj boleč spis o *velikanskem* (ang. *bigness*) (Koolhaas in Mau, 1995). V razdelku *Theorems* je v peti točki navedeno: »Vsi ti prelomi z merilom, arhitekturno kompozicijo, tradicijo, preglednostjo in etiko – skupaj nakazujejo končni, najradikalnejši prelom: Velikanskost ni več del nobenega mestnega tkiva. Obstaja; največ, kar lahko rečemo, je, da sobiva. Njen podpomen je: „Naj se jebe kontekst“ (ang. »Together, all these breaks

Slika 5: Frankova rezidenca – zgodnje delo Petra Eisenmana iz leta 1975 (foto: Gerrit Oorthuys)

Slika 6: Plakat prvega beneškega arhitekturnega bienala (foto: Friends of the Biennale)

with scale, with architectural composition, with tradition, with transparency, with ethics – imply the final, most radical break: Bigness is no longer part of any urban tissue. It exists; at most, it coexists. Its subtext is fuck context.» (Koolhaas in Mau, 1995: 502) Nekaj strani za tem doda: »Velikanskost uničuje, vendar je tudi nov začetek« (ang. »*Bigness destroys, but it is also a new beginning.*«) (Koolhaas in Mau, 1995: 511) Hvalospjev velikanskemu je sicer napisal leta 1994, toda zametki njegovega prepričanja v »zajebi kontekst« se pojavljajo vsaj od natečaja za novo narodno knjižnico Très Grande Bibliothèque v Parizu iz leta 1989 (Koolhaas in Mau, 1995: 603–662). Zapisom, ki jih je pisal med izdelovanjem idejnega načrta v obliki dnevnika, je v delu *S, M, L, XL* namenil poglavje *Strategy of the Void*. Tridesetega maja je zapisal: »Brez iskanja razlik, projekt je postal drugačen. Prvi duh končnega projekta na lokaciji. Nekako se zdi prisotnost kocke – nestabilne zaradi številnih erozij – edini način, da se odzove na okoliško urejenost nove arhitekturne krajine (nič ni starejše od desetih let). Toda ali lahko tak kontejner še vedno vzpostavi odnos z mestom? Bi ga moral? Je to pomembno? Ali pa postaja tema zajebi kontekst? Začenjam opazovati znake prepričanja (ang. »*Not looking for differences, the project has become "different". First "ghost" of the eventual project, on site. Somehow, presence of cube – unstable through its multiple erosions – seems only way to respond to the surrounding "neatness" of the new architectural landscape (nothing older than ten years). But can such a container still have a relationship with the city? Should it? Is it important? Or is "fuck context" becoming the theme? Beginning to note signs of conviction.*«) (Koolhaas in Mau, 1995: 640) Navedeni zapisi, njegova dela in tudi dela somišljenikov, kot so Eisenman, Frank Gehry in parametricistka Zaha Hadid, so vrhunec kontekstualnega. Rowe je še našel povezavo med starim svetom Paladija in modernizmom Le Corbusiera in sle-

Slika 7: Kanal v mestu Port Grimaud (foto: Vestemocos)

Slika 8: Koolhaasova knjižnica v Seattlu, končana leta 2004 (foto: Dietmar Rabich).

dnjega tako umestil v svoj kontekstualizem. Velikansko pa ima, kot priznava in opeva Koolhaas, le malo skupnega s prejšnjo monumentalnostjo, ki je kljub svoji veličini uporabljala enak jezik kot drugo mestno tkivo.

Proti koncu dvajsetega, na prelomu in v začetku enaindvajsetega stoletja je veliko različnih mišljenj o arhitekturi. Tudi v prejšnjih desetletjih je stran za kontekst in proti njemu zastopalo vsaj nekaj mislecev. Mišljenja so zorela soča-

sno, seveda pa je kdaj katero preglasilo drugega. Mesto Port Grimaud s tradicionalnimi provansalskimi oblikami in lego blizu Saint Tropeza pravzaprav dobi svojo končno podobo v istem času, kot izidejo Koolhaasovi zapisi. Ni mogoče izluščiti le ene prevladujoče ideologije. Sočasno se pojavljajo dekonstruktivizem (od konca sedemdesetih let dvajsetega stoletja: Peter Eisenman, Bernard Tschumi, Frank Gehry), nje-mu podoben parametrizem (od devetdesetih let naprej: Patrik Schumacher,

Zaha Hadid), kritični regionalizem (od začetka osemdesetih let: Kenneth Frampton, Alvar Aalto, Tadao Ando), tradicionalizem pod okriljem takratnega valižanskega princa, zdaj britanskega kralja Karla III. (od poznih sedemdesetih let naprej: brata Krier) in čedalje bolj tudi trajnostna arhitektura. Na Piranskih dnevih arhitekture (v nadaljevanju: PIDA) leta 2001 se kontekst znova vrne v središče zanimanja na konferenci *Arhitektura in kontekst* (internet 1). Raznolikost pristopov se nadaljuje vse do danes, kar v slovenskem prostoru ponazarjajo različne druge konference, kot je Regionalna kontekstualizacija v arhitekturi (Fikfak in Nikšič, 2025), ter teme in programi PIDA: *Med racionalnim in iracionalnim v arhitekturi* (2003), *Arhitekturna raznolikost* (2008), *Invencija in tradicija v arhitekturi* (2015) in *Kontekst. Koncept Konsenz.* (2023). Za zgibanko slednjega Janez Koželj zapiše: »Prepoznavanje konteksta, vgrajevanje konteksta v koncept in preverjanje koncepta z iskanjem konsenza so vsem znani delovni postopki, ki jih sicer uporabljamo, a obvladamo v različnih približkih k popolni celovitosti. Ta uspeva samo redkim in poredko. Izkaže se šele v kontekstu prihodnosti in ob soglasju zgodovine. Zato je vračanje k tem večnim témam vedno znova aktualno, potrebno in pomembno.« (Koželj, 2023) Kontekstu tukaj dodaja nov vidik, to je vidik prihodnosti.

Če je kontekst dvajsetega stoletja gledal le na zgodovino, bi moral v arhitekturi današnjega stoletja presegati konvencionalno razumevanje kot le prilagajanje obstoječemu naravnemu okolju ali zgodovinskemu sloju. Kontekst mesta in arhitekture ni statičen, temveč je bil in bo spremenljiv. Spreminjal se bo s korakom in razvojem družbenih, okoljskih, gospodarskih in kulturnih okoliščin. Ključno je, da kontekst zajema tudi vidik prihodnosti, saj arhitektura ne obstaja le v *zdajšnjosti preteklosti*, ampak kljubuje *zdajšnjosti prihodnosti* – tistemu, česar še ni. Zato je v času sorazme-

Slika 9: Gasilska postaja Vitra v kraju Weil am Rhein, ki jo je leta 1993 zasnovala Zaha Hadid (foto: Patrick Giraud).

Slika 10: Andovi stavbi Rocco Housing I in II, nastali med letoma 1983 in 1993 (foto: Raphael Azevedo Franca).

roma hitrih sprememb podnebja, globalizacije ter družbenih in gospodarskih ureditev kontekstualnost arhitekture povezana z vprašanjem njene dolgoročne obstojnosti – njene zmožnosti, da presega čas svojega nastanka. Ob predpostavki, da je *kontekst* minljiv, je vsaka arhitektura, ki je (zavedno ali ne) oblikovana samo kot odgovor na vprašanje določenega duha časa, nekontekstualna. Da bo arhitektura v prihodnosti nastopala uspešno, mora presegati težnje k edinstvenim in avtorskim pristopom, cilj katerih je reševanje le enega danega ali enega prihodnjega problema.

Slika 11: Mestna hiša v Windsorju na Floridi, ki jo je leta 1997 zasnoval Léon Krier (foto: lpps506).

Postati mora *prožna*. *Prožnost* je tista lastnost, ki jo danes najbolj utelešajo zgodovinska jedra mest, ki so se v Evropi večinoma pojavila na vrhuncu središčne rimske oblasti in po njenem razpadu v srednjem veku. Taka mesta so imela priložnost razvoja, prilagojenega lokalnemu okolju ali s strateško, ponovljivo, toda hkrati prilagodljivo miselnostjo rimskih vojaških postojank »Prišel, videl, zmagal!«, ali z dovršenim upoštevanjem naravnih danosti v srednjem veku. Nastajanje prepleta srednjeveških in tudi poznejšega razvoja predmodernih mest je rimsko rastrsko urbanistično zapuščino kdaj povozilo, drugi spregledalo in pogosteje vključilo. Eden boljših primerov ohranjanje rastrske zasnove je toskansko mesto Lucca, medtem ko se je srednjeveška Ljubljana razvila tik ob Emoni in jo je v svoje tkivo vključila nekoliko pozneje. Seveda je resnica tudi praznjenje srednjeveških mest, kar je rezultat zastaranja njihovega namena in vizije obstoja. Prožnost in kontekstualnost takih mest se morda lahko meri prav s preprostostjo ali zahtevnostjo, da njihov namen spet postane relevanten ali da se v njih pojavijo novi vizije in razlogi za obstoj. Prav tako bi se lahko spraševali o kontekstu dostojnega opuščanja in ponovne rabe take arhitekture in urbanizma.

Rowe je zagovarjal, da sta večplastno zasnovana arhitektura in mesto odpornejša na spremembe, ker vključujeta več vrednot. Alexander je poskušal v oblikovalske vzorce preslikati trajne človeške vrednote, ki upoštevajo naravne zakonitosti, ki so nam prirojene. Postmodernistična praksa je kontekst pozneje pogosto obravnavala kot estetski navdih, kar je privedlo do nekontekstualnih oblik, ki se niso izkazale kot prožne. Iz česa se torej kontekst lahko napaja za jutri? Kot o novem kontekstualizmu piše Mohammad Habib Reza (2023, 2025), bi se moral pojem globoko zasidirati v tistem, ki je izkazalo svojo trajnost kot posledica svojega obstanka. To je mesotvorni načrtovalski in oblikovalski

okvir, ki obstaja v dolgotrajnosti in odgovarja na človekove potrebe v preteklosti in prihodnosti. V tem smislu kontekst ni več samo obstoječa okoliščina, temveč je aktiven dejavnik oblikovanja, ki novo znanje vključuje v prožno tradicijo prihodnosti.

.....
Tim Gerdin, mag. inž. kraj. arh.
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana
E-pošta: timge@uirs.si

Opombe

[1] Novi kontekstualizem je pojem, s katerim Mohammad Habib Reza (2025) označuje celovit pristop arhitekturnega načrtovanja in oblikovanja. Tega naj ne bi opredeljeval določen slog, temveč ogrodje, ki priznava in upošteva prepletene vidike podnebnih sprememb, družbene neenakosti in pripadnosti, ki ga dojema kot dopolnitev prejšnjega kontekstualizma. Pri tem pristopu kontekst ni razumljen kot imenovalec, temveč kot spremenljivka, ki se (pre)oblikuje v času.

[2] Pevsner je bil zagovornik drugačnega historicizma, kot se je uveljavil v njegovem času. Njegov historicizem je pomenil novo interpretacijo, ki ni preslikava zgodovinskih slogov. Verjel je namreč, da je pojavljanje novih slogov neustavljivo in da je posnemanje zgodovinskih oblik brez inovacij slepa ulica.

[3] Prvi arhitekturni bienale v Benetkah je potekal med 27. julijem in 19. oktobrom 1980. Direktor bienala italijanski arhitekt in arhitekturni zgodovinar Paolo Portoghesi je s sodelavci zasnoval dogodek, ki je prikazoval raznovrstnost mednarodne arhitekture po modernističnem gibanju. Želel je raziskati in prikazati sposobnost arhitekture, da deluje kot jezik, ter jo vrniti h kulturi mestnih ulic. Zato se je domislil oblikovalske naloge, ki jo je poimenoval *La Strada Novissima*. Šlo je za kuliso dvajsetih fasad, ki so ustvarile 70-metrsko ulico. Vsako pročelje je zasnoval drug arhitekt ali skupina. Vsako od zasnov so nato vstavili tako, da je nastala navidezna ulica. Razstava je tako utelešala slogovno mnogoterost postmodernistične arhitekture.

[4] Kontekst s postmodernizmom v tem času prispe tudi v Slovenijo prek Rossija, Roberta Venturija in Charlesa Jencksa (Košir, 2006: 274). O njem v slovenskem prostoru piše Aleš Vodopivec, čigar razmišljanje v petih točkah povzame Fedja Košir v tretjem delu *K arhitekturi*. Zapiše, da za Vodopivca arhitektura kot umetnost ne posnema in ima lastne univerzalne zakonitosti, ki jih najde le v svoji zgodovini, ter da umetnost opredeli po Rossiju in Aristotlu, ki jo poimenujeta kot »kontekstualni« dialog z izročilom, torej zgodovino

(Košir, 2006: 300–301). Pojem se kmalu razširi in se široko uporablja. Pri nas se pojavi že vsaj v *Glosarju za področja urejanja prostora in varstva okolja* iz leta 1983 (Sterlekar idr., 1983: 94). Istega leta je prvič organizirana osrednja slovenska arhitekturna konferenca Piranski dnevi arhitekture (PIDA) z naslovom Arhitektura v kontekstu. Naslednje leto je konferenca poimenovana Kontinuiteta v arhitekturi in čez leto dni Identiteta v arhitekturi. Posredno se na pojem navezuje tudi konferenca iz leta 1989 z naslovom Arhitektura iz arhitekture. Pojem potem za dobrih deset let stopi z osrednjega odra PIDA.

Viri in literatura

Alexander, C. (1973): *Notes on the synthesis of form*. Cambridge, Harvard University Press.

Alexander, C. (1977): *A pattern language: Towns, buildings, construction*. New York, Oxford University Press.

Alexander, C. (1979): *The timeless way of building*. New York, Oxford University Press.

Ayyüce, O. (2015): *Translucent oppositions. OMA's proposal for the 1980 Venice architecture biennale*. Dostopno na: <https://archinect.com/news/article/127170080/translucent-oppositions-oma-s-proposal-for-the-1980-venice-architecture-biennale> (sneto 16. 12. 2025).

Daglioglu, E. K. (2015): The context debate: An archaeology. *Architectural Theory Review*, 20(2), str. 266–279.

Eisenman, P. (ur.) (1984): Editor's preface. V: Rossi, A. *The architecture of the city*. str. 6–7. Cambridge, London, MIT Press.

Eliot, T. S. (1920): *The sacred wood: Essays on poetry and criticism*. London, Methuen & Co. Ltd.

Fikfak, A., in Nikšič, M. (ur.) (2025): *Regionalna kontekstualizacija v arhitekturi, Duh kraja – Negovanje identitete v grajenem okolju. Konferenčni zbornik. [Regional Contextualisation in Architecture, The spirit of place – Cultivating identity in the built environment]. Book of proceedings*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Forty, A. (2004): *Words and buildings: A vocabulary of modern architecture*. London, Thames & Hudson.

Gregotti, V. (1996): *Inside architecture*. Cambridge, MIT Press.

Hovsepian, A. (2024): *Peter Eisenman vs Christopher Alexander*. Dostopno na: <https://arahovsepian.com/eisenmanalexander> (sneto 11. 12. 2025).

Internet 1: *Teme – Piranski dnevi arhitekture*. Dostopano na: <https://www.pida.si/teme> (sneto 7. 1. 2026).

Koolhaas, R., in Mau, B. (1995): *Small, medium, large, extra-large: S, M, L, XL*. New York. The Monacelli Press.

Košir, F. (2004): Med strukturalizmom in dekonstruktivizmom [Between structuralism and deconstructivism]. V: Prosen, A. (ur.): *Prostorske znanosti za 21. stoletje: jubilejni zbornik ob 30-letnici Interdisciplinarnega podiplomskega študija urbanističnega in prostorskega planiranja in 60-letnici prof. dr. Andreja Pogačnika, predstojnika tega študija*, str. 81–89. Ljubljana, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Interdisciplinarni podiplomski študij prostorskega in urbanističnega planiranja.

Košir, F. (2006): *K arhitekturi: del 2: Razvoj arhitekturne teorije*. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo.

Košir, F. (2007): *K arhitekturi: del 3: Razvoj arhitekturne teorije na Slovenskem*. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo.

Koželj, J. (2023): *Kontekst. Koncept. Konsenz. Zloženka programa Piranskih dnevov arhitekture*.

Reza, M. H. (2023): *New contextualism: A path to a sustainable and equitable future*. Dostopno na: <https://www.tbsnews.net/features/habitat/new-contextualism-path-sustainable-and-equitable-future-760366> (sneto 25. 11. 2025).

Reza, M. H. (2025): *New contextualism: Architecture and urbanism for people, place, and justice*. Dostopno na: <https://contextbd.com/new-contextualism-architecture-and-urbanism-for-people-place-and-justice> (sneto 25. 11. 2025).

Rossi, A. (1984): *The architecture of the city*. Cambridge, London, MIT Press.

Rowe, C. (1994): *The architecture of good intentions: towards a possible retrospect*. London, Academy ed.

Rowe, C., in Koetter, F. (1993): *Collage city*. Cambridge, MIT Press.

Rowe, C., in Slutzky, R. (1997): *Transparency*. Basel–Boston–Berlin, Birkhäuser.

Sabini, M. (2022): *Ernesto Nathan Rogers: The modern architect as public intellectual*. London, Bloomsbury Visual Arts.

Sterlekar, N., Bežan, M., Brus, S., Curk, I., Guzelj, T., Faganel, J., idr. (ur.) (1983): *Glosar za področje urejanja prostora in varstva okolja. II. faza: delovno gradivo, razlage pojmov – terminov*. Ljubljana, Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora.

Vujičić, L. (2015): Architecture of the longue durée: Vittorio Gregotti's reading of the territory of architecture. *Architectural Research Quarterly* 19(2), str. 161–174.